

Klió 2010/3.

19. évfolyam

FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Orosz érdekeltségek a XIX. századi Thesszalonikiben

A XVIII–XIX. században az Orosz Birodalom nagyhatalmi pozíciójából adódóan komoly politikai tényezőként jelent meg a Balkán-félszigeten. A térségben való aktív jelenlét háttérében a külpolitikai érdekek érvényesítésén kívül vallási, ideológiai okok is szerepet játszottak. A keresztények megvédelmezése szent hivatással, kötelességgel ruházta fel az orosz uralkodókat. Kiváltképpen igaz volt ez az Oszmán Birodalomban élő ortodox görögségre, amely azon kívül, hogy szoros kereskedelmi kapcsolatot ápolott Oroszországgal, sok esetben magas rangú oszmán külügyi hivatalok betöltése révén vált befolyásossá és segítette a cári udvart törekvései megvalósításában.

Jelen tanulmány középpontjában az orosz–görög együttműködés szimbiózisszerű jellegének elemzése áll,

amelyet a szerző Thesszaloníki városának példáján mutat be. *Lucien J. Frary*^[1] a Rider University (New Jersey) Történelmi Intézetének oktatója. Kutatásai középpontjában a Balkán, a Közel-Kelet, valamint az Orosz Birodalom történelmi és kulturális tanulmányozása áll. Frary vizsgálódásának tárgyát a thesszaloníki orosz konzulnak, Angelo Mustoxidinek az isztambuli nagykövethez és a szentpétervári

külügyminisztériumhoz írt hivatalos jelentései és levelezései képezik.^[2] A tanulmány szerkezetét illetően két nagyobb egységre tagolódik: az első szakaszban a thesszaloníki orosz–görög kereskedelmi, diplomáciai kapcsolatok XIX. századra jellemző kontextusát mutatja be, míg a második egységben Mustoxidi életpályáján keresztül részletes és alapos képet fest Thesszaloníki történelmének egy meghatározó időszakáról.

Oroszország balkáni befolyásának megerősödése szorosan összekapcsolódott XVIII. századi külpolitikájának expanziós irányvonalával. A szerző véleménye szerint a területi terjeszkedés és az időközben átalakult európai erőviszonyok következtében Oroszország mellett Ausztria jelenléte is meghatározónak bizonyult a térségben. A két nagyhatalom közötti szövetség nem csupán a keresztény népesség jövőbeli felszabadításának, hanem Törökország Európából való kiszorításának ígéretét is elővetítette. Oroszországnak a balkáni keresztények megsegítésére irányuló törekvéseinek kezdetét illetően Frary egészen Nagy Péter uralkodásának időszakáig nyúl vissza, azonban hangsúlyozza, hogy az első komoly lépések megtétele II. Katalin nevéhez fűződik. Az 1774. július 24-én megkötött kücsük-kajnardzsai béke, amely az 1768 és 1774 között lezajlott orosz–török háborút zárta le, az Oszmán Birodalomban élő keresztények fölötti protektori joggal ruházta fel a mindenkori cárt. Az Orosz Birodalom és a Porta közötti harcok során a görögök fegyveres támogatást biztosítottak Szentpétervárnak, amely háláját kifejezve nagyszámú bevándorlót fogadott be az országba. A tanulmány írója utalást tesz II. Katalin görög tervére is, melynek célja egy bizánci állam létrehozása volt az Ausztria és Oroszország által felosztott Oszmán Birodalom területén.

A szerző hangsúlyozza, hogy Thesszaloníki az Orosz Birodalom és a görögök közötti kapcsolattartás egyik kiváló példájának tekinthető. Az ideális földrajzi fekvésű, nagyszerű természeti adottságokkal rendelkező város kiemelkedő szerepet játszott a Mediterráneum keleti medencéjében történő áruforgalom lebonyolításában. Oroszország Fekete-tengeren történő megjelenése gazdasági szempontból tekintélyes előnyt jelentett mind a cári udvar, mind a görög kereskedők számára. A görög kereskedelmi hajók orosz lobogót használhattak. Az orosz védelemnek köszönhetően a görög kereskedői réteg szignifikáns pozícióba emelkedett, és nem csupán a Közel-Keleten, hanem Itáliában és Közép-Európában is aktív

kapcsolatrendszerrel rendelkezett. Frary a korabeli statisztikai adatokat felhasználva vázolja Thesszaloníkinak a régióban betöltött kulcsfontosságú szerepét. Kiemeli, hogy már 1812-ben a város kereskedői több mint 20 ezer lóval szállították a hajóikra a német államokba irányuló árucikkeiket, ezenfelül a város komoly közvetítő szerepet töltött be az Oroszország déli területeiről Európába exportált gabonaszállítmányok továbbításában is. Az Orosz Birodalom térnyerése és a görögséggel való harmonikus együttműködése azonban aggodalommal töltötte el a nagyhatalmakat. Szentpétervár balkáni politikai befolyásának növekedése miatt, valamint a Fekete-tengeren és a Kelet-Mediterráneumban zajló kereskedelem orosz kisajátításának veszélye következtében kialakult nyugtalanság nem volt alaptalan, ugyanis az 1792-ben megkötött jasi béke, amely egy újabb orosz–török konfliktus végére tett pontot, ismételten megerősítette az Oroszország és a Balkán közötti gazdasági kapcsolatokat.

Frary rávilágít arra, hogy az Orosz Birodalom által a XIX. század első felében képviselt külpolitikai irányvonal, vagyis fenntartani a békét a Balkánon és felszabadítani az ortodoxokat az oszmán uralom alól, különös kettősséget hordozott magában. Egyrészt a status quo megőrzése érdekében támogatták a török kormányzatot az Oszmán Birodalom ellen irányuló szláv szeparatista felkelések leverésében, másrészt segítő jóbort nyújtottak a keresztényeknek a függetlenségi törekvésekben. Bár a cári udvar által képviselt hozzáállás komoly ellentmondásokkal voltak tele, a Janus-arcú politizálása révén mégis sikerült megtartania egyfajta törékeny egyensúlyt, amelyben kiemelkedő szerepet kapott a Balkánon kiépített konzulátusi rendszer. A cári udvar jelentős hangsúlyt fektetett a hivatalos diplomáciai összeköttetések kiépítésére. Frary úgy véli, hogy ebben meghatározó szerepet játszott a nagy számban betelepült görög és szláv népesség, amely az 1768–1774-es orosz–török háborút követően talált menedékre az Orosz Birodalomban.

A szentpétervári kormányzat 1785-ben alapította meg thesszaloníki konzulátusát. A görög féllal kialakított szoros kapcsolat Oroszország számára több szempontból előnyös és szükséges volt: a kikötővárosba telepített képviselője által értékes információkat szerzett a török hadsereg erejéről és mozgásáról, megnövelte politikai befolyását a térségben élő ortodoxok fölött, biztosította a keresztényeknek az Athosz-hegyre irányuló zarándoklatot, valamint nem utolsó sorban garantálta az orosz kereskedelmi flotta térségben való zavartalan működését. Összességében tehát elmondható, hogy Thesszaloníki a XIX. századra a cári kormányzat érdekérvényesítésének egyik legfontosabb színterévé vált.

A konzulátus működése azonban erősen függött a térség politikai viszonyaitól. Frary példaként hozza fel erre vonatkozóan az 1821-ben megindult görög szabadságharcot, amely során az érintett régióban, így Thesszaloníkiben is, válságos helyzet alakult ki. Az Oszmán Birodalom által a felkelők ellen indított megtorlóhadjárat következtében a görögség hatalmas veszteségeket szenvedett el. A thesszaloníki orosz konzulátus a körülmények kényszerítő hatására megszűnt létezni. Frary utalást tesz arra is, hogy Oroszországot a peloponnészoszi események által nem csupán diplomáciai, hanem gazdasági veszteségek is érték. Thesszaloníki „elvesztése” és a Portával való diplomáciai kapcsolat megszakítása miatt instabillá vált a kereskedelmi útvonalak biztosítása. Mindez komoly hatást gyakorolt a szentpétervári udvarra, amely – némi tévovázást követően – a görög szabadságharc mellett kötelezte el magát, és Angliával, valamint Franciaországgal együttműködve 1827-ben Navarinónál győzelmet aratott a török hajóhad fölött.

Oroszországnak az Oszmán Birodalommal való nyílt szembenállása újabb háború kitöréséhez vezetett. Az 1828–29-es konfliktust lezáró drinápolyi béke 10. cikkelye kinyilvánította Görögország függetlenségét és határozott annak államformájáról. A szerző kiemeli, hogy a háború végével Oroszország elsődleges célkitűzése a Közel-Kelettel való kereskedelmi kapcsolatainak helyreállítása és a térségben való vezető szerepének megtartása volt. A Görög Királyság létrejöttét követően az orosz konzulátus ismételten megkezdte működését Thesszaloníkiben, új korszakot nyitva ezzel a város és a cári udvar kapcsolatában.

A szentpétervári külügyminisztérium 1830-ban az arisztokrata származású Angelo Mustoxidit nevezte ki az orosz követség alkonzulává. Frary Mustoxidi pályáját az orosz külügyek szolgálatban álló görög tisztségviselők tipikus példajaként jeleníti meg. Életútjának részletes rekonstrukciójával a tanulmány egy határozott, jellemes és szakmája iránt elhivatott egyén képét tárja elénk, aki közel 60 éven keresztül állt az Orosz Birodalom alkalmazásában. Thesszaloníki küldetésének teljesítése során feladatai közé tartozott

Oroszország hivatalos képviselőjén, érdekeinek minél hatékonyabb érvényesítésén kívül a görög törekvések támogatása. Ennek megfelelően Mustoxidi munkássága során komoly erőfeszítéseket tett a Görög Királyságon kívül élő görögség helyzetének javításáért, amelyre Frary tanulmányában több konkrét példát is felhoz. Számtalan említésre méltó cselekedetei közül ki kell emelnünk a Joannisz Kapodisztriással közös együttműködésben véghezvitt „mentőakcióját”, amely során a thesszaloníki pasával folytatott tárgyalások eredményeképpen sikerült elérnie 200 hellén, többek között a török uralom ellen harcoló irreguláris csapatok vezetőinek és családjainak a Görög Királyság területén való letelepítését. A vállalkozás természetesen nagy anyagi áldozattal járt, amelyet Mustoxidi hajlandó volt vállalni az ügy érdekében. Elhivatottságával, erélyes fellépésével nem csupán az orosz kormányzat és a görögség, hanem az oszmán helytartók rokonszenvét is kivívta.

Frary munkájában komoly hangsúlyt fektetett a Mustoxidi által kialakított kapcsolatrendszer elemzésére, melynek alapját az oszmán helyi hatóságok vezetőivel való kiegyensúlyozott együttműködés képezte. Példaként említi a két thesszaloníki kormányzóval, Ibrahim és Omer pasával létesített bizalmas összeköttetést. Mustoxidi befolyását jelzi, hogy a térségben kialakult török-görög konfliktusok alkalmával meghatározó szerepet vállalt a két szembenálló fél közötti közvetítésben. Szorgalmazta a konzulátusi rendszer minél szélesebb körben való kiterjesztését a hatékonyabb információszerzés érdekében, valamint komoly figyelmet szentelt a régió külképviseletét jövőben ellátó személyek képzésére és kiválasztására. Mindemellett nagy gondot fordított a szabadságharc ideje alatt jelentős veszteségeket elszenvedett kolostorok újjáépítésére is. Áldozatos munkájának elismerésül mind az orosz, mind a görög kormányzat számos kitüntetésben részesítette. Mustoxidi tevékenysége során készített feljegyzései értékes adatforrásokként szolgálnak a korabeli kereskedelmi és politikai viszonyokra vonatkozóan. Jelentései részletes áttekintést nyújtanak a XIX. századi balkáni nacionalizmus ébredéséről és az ennek következtében kialakuló függetlenségi mozgalmakról. Lucien J. Frary tanulmányában elérte az általa kitűzött célt: pontos és világos képet adott a XIX. századi Thesszaloníkiben uralkodó orosz-görög kapcsolatokról. A szerző legfontosabb érdeme, hogy kifejtett konzekvenciáit eredeti, elsődleges forrásokkal támasztotta alá. Frary munkája az adott téma kiváló szinopszisa, amely korrekt módon felhasználható az orosz külpolitikával és a keleti kérdéssel foglalkozó kutatók számára.

Lucien J. Frary: Russian interest in nineteenth-century Thessaloniki (Orosz érdekeltségek a XIX. századi Thesszaloníkiben), *Mediterranean Historical Review*, XXIII, 2008. 1. 15–33. o.

Schrek Katalin

[1] Lucien J. Frary a keleti kérdés szakértője, tanulmányai jelentek meg a *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, *Modern Greek Studies Yearbook*, és az *Ohio Slavic Papers* tudományos folyóiratokban; mindemellett pedig tagja a keleti kereszténység történetét és kultúráját tanulmányozó AESC (Association for the Study of Eastern Christian History and Culture) egyesületnek.

[2] Az eredeti források az Orosz Birodalom Külügyi Levéltárában (AVPRI), Moszkvában találhatóak.